

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГРАМАТИКИ

УДК 811.111'06

ДЕЯКІ ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВИ В. ШЕКСПІРА

Ярослава БЕЛЬМАЗ (Харків, Україна)

e-mail: yaroslava_belmaz@ukr.net; belmaz@rambler.ru

БЕЛЬМАЗ Ярослава. ДЕЯКІ ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВИ В. ШЕКСПІРА

Стаття присвячена одній з проблем історичного розвитку англійської мови, зокрема розглядаються деякі граматичні особливості мови ранньоанглійського періоду на прикладі творів Вільяма Шекспіра. Автор зосереджує увагу на таких граматичних феноменах, як спрощення парадигми відмінювання дієслова; зміни у вживанні різних видів займенників; ступені порівняння прикметників; розвиток форм умовного способу дієслова; перехід слів із однієї граматичної категорії в іншу; порядок слів.

Ключові слова: ранньоанглійський період, граматичні особливості, В. Шекспір, граматична категорія, парадигма, еволюція мови.

BELMAZ Yaroslava. SOME GRAMMATICAL FEATURES OF W. SHAKESPEARE'S LANGUAGE

The article is devoted to one of the problems of the English language historical development, in particular, some grammatical features of the language of the Early English period are considered on the example of William Shakespeare's works. English, like any other language, constantly undergoes changes at all levels. Changes are natural because the linguistic system is directly related to the cultural, social, and historical changes that take place in society. The influence of W. Shakespeare's work is mainly observed in the lexicon of the English language. However, his work is an example of the development of English in the Early English period in such aspects as grammatical constructions, syntax, word formation, etc. In turn, the study of the language of the Renaissance period directly reflects the language of W. Shakespeare. Thus, there is no doubt that the study of the features of Shakespeare's language, including the features of grammar, gives an opportunity to more deeply understanding the evolution of the English language. During the period of William Shakespeare's work there is a noticeable development of English grammar. The history of English grammar is the history of simplification, the rejection of grammatical forms. Although some inflections are still preserved, but in comparison with the Old English language, the Early English language was fairly defined as the language of "lost endings," that is, it was an analytic language rather than synthetic one. The author focuses on such grammatical phenomena as simplification of the paradigm of the verb declension; changes in the use of different kinds of pronouns; degrees of comparison of adjectives; the development of forms of the conditionals; transition of words from one grammatical category to another; the word order. This article does not cover all aspects of the problem under study. Among other grammatical features of the Shakespeare period, the use of the verb "do" as an auxiliary, the peculiarities of the formation of negative sentences, the emergence of a new verbal - gerund, etc. can be analysed.

Key words: Early English period, grammatical features, W. Shakespeare, grammatical category, paradigm, language evolution.

Зміни є звичайним явищем для будь-якої мови. Англійська мова, як і будь-яка інша жива мова, постійно зазнає змін на всіх її рівнях. Зміни є природними, оскільки мовна система безпосередньо пов'язана з культурними, соціальними, історичними змінами, що відбуваються в суспільстві. Як зазначає Д. Крістал, усі дослідники історії англійської мови погоджуються, що найбільший вплив на розвиток англійської мови часів Ренесансу мали праці В. Шекспіра (1564-1616) та Біблія короля Яківа 1611 р. [5, р. 62]. Вплив праць В. Шекспіра головним чином спостерігається в лексиконі англійської мови. Проте, його роботи є прикладом розвитку англійської мови у ранньоанглійський період у таких аспектах, як граматичні конструкції, синтаксис, словотвір тощо. У свою чергу, дослідження мови періоду Ренесансу відбивають безпосередньо мову В. Шекспіра. Таким чином, не викликає сумніву той факт, що дослідження особливостей мови В. Шекспіра, в тому числі й особливостей граматики, дає можливість більш глибоко зрозуміти еволюцію англійської мови.

Зарубіжні та вітчизняні науковці (М. Macrone, S. Malless, J. Mc Quain, R. O. Blechman, D. Crystal, Wayne F. Hill, Б. А. Льїш, В. Д. Аракін, В. М. Ярцева, А. І. Смирницький, Т. А. Расторгуєва, М. М. Морозов, О. М. Карпова) приділяють велику увагу роботам вивченню робіт В. Шекспіра, зосереджуючись на різних аспектах, починаючи від біографії Вільяма Шекспіра і закінчуючи аналізом його специфічного лексикону.

Мета статті – проаналізувати граматичні особливості мови ранньоанглійського періоду на прикладах творів В. Шекспіра.

Ранньоанглійський період – це період становлення літературної норми. До кінця ранньоанглійського періоду була створена одна з форм національної літературної мови – її письмовий стандарт. Проте письмовий стандарт XVII ст. був значно менш стабілізований і нормалізований. Він демонструє широкий діапазон мінливості на всіх мовних рівнях.

У період творчості Вільяма Шекспіра спостерігається помітний розвиток граматики англійської мови. Історія англійської граматики – це історія спрощення, відмови від граматичних форм. Хоча деякі флексії все ще збереглися, але в порівнянні з давньоанглійською мовою, ранньоніованглійська мова була справедливо визначена як мова «втрачених флексій», тобто аналітична, а не синтетична.

Так, категорія числа другої особи в цей період знаходиться на етапі зникнення, але все ще спостерігається вираження різниці між однією та множиною другої особи дієслова. Форма другої особи однини із закінченням «-st», пов'язана з особистим займенником *thou*, у період XVII століття поступово витісняється із звичайної літературної мови.

Ще однією формою, яка збереглася у мові Шекспіра, була форма третьої особи однини. Але у цьому випадку є деякі зміни, пов'язані з тим, що у XV–XVI століттях, поряд із закінченням «-(e)th», в третій особі теперішнього часу дійсного способу з'являється закінчення «-(e)s», яке в середньоанглійський період було характерною особливістю північного діалекту. Його поява досить спірна. Можливо, воно проникло в форму третьої особи з форми другої особи однини, яке в північному діалекті закінчувалось на «-s» (а не на «-st»). Очевидно, також, що в його розповсюдженні на третю особу мала вплив форма третьої особи «is» від дієслова «to be». У XV столітті форма третьої особи із закінченням «-s» стала проникати і в центральні діалекти національної мови. Але, в деякий час обидві форми із закінченням «-(e)th» та «-(e)s» – функціонують паралельно і можуть зустрічатись поруч з одним й тому ж самому тексті [2].

Інше скорочення флексій відбувається у вимові дієслів з флексією *-ed*. У ранньоніовій англійській мові ненаголошений слабкий голосний не вимовлявся, за винятком, звичайно, у словах подібних *mended*, *rooted*. Проте, у високих стилях, *-ed* повністю звучав після всіх приголосних, окрім випадків, коли у поезії для збереження ритму необхідно було випустити голосний звук, наприклад, у Шекспіра: «*Hugg'd and embraced by the strumpet wind*».

Поступово розмовна норма почала проникати і в літературну мову, хоча деякі літератори того часу (напр., Джозеф Аддісон) виступали проти втрати складу.

Протягом новоанглійського періоду друга особа однини дієслова (напр., *lovest*, *lovedst*, *wilt love*) поступово зникає з повсякденного вжитку. Це явище спостерігається разом з процесом виходу з ужитку *thou*.

У шекспірівську епоху займенник *you* почав витісняти *thou*. І. П. Іванова та Л. П. Чахоян стверджують, що на початку ранньоніованглійського періоду вживання займенників *you* і *thou* було схоже з їх використанням в інших європейських мовах, тобто *you* використовувалось по відношенню до старшого або соціально вище поставленому, а *thou* відповідно в зверненні до молодшого або соціально нижче поставленому [1, с. 142]. Множина стала використовуватись як увічливе звертання, в той час як однина вживалась переважно в родинному дискурсі (звертання батьків до дітей, хазяїна до слуги тощо). *Thou*, у результаті, стало устарівшим, хоча все ще залишається в поезії. Дж. Хоуп (Jonathan Hope) вважає відмову від вживання *thou* у певному сенсі втратою для англійської мови, оскільки при звертанні зникла можливість розрізняти стиль (офіційний-неофіційний) [6, с. 16].

В. Шекспір у своїх творах все ще використовує *thou*, проте воно часто має специфічний відтінок і надає фразі особливий колорит, про що зазначає А. Еббот [3, с. 47], наводячи приклади з «Гамлету»

Так, *thou* може виражати дружню прихильність. Наприклад, король, бажаючи прилеститись до Лаерту, переходить з *you* на *thou*.

King: ... You told us of some suit; what is 't, Laertes? You cannot speak of reason to the Dane, and lose your voice: what would'st thou beg, Laertes, that shall not be my offer, not thy asking?

Thou іноді виражає почуття. Наприклад, в четвертій сцені третьої дії Гертруда звертається до Гамлета то на *thou*, то на *you* і ці переходи не випадкові:

Queen: Hamlet, thou hast thy father much offended.

Hamlet: Mother, you have my father much offended.

Queen: Come, come, you answer with an idle tongue.

Полоній звертається до Офелії на *you*, а до Лаерти на *thou*; явно, що син йому ближче, чим донька.

«*Thou*» може бути знаком обурення, ненависті:

«*Here, thou incestuous, murderous, damned Dane.*»

Так говорить Гамлет королю, змушуючи його випити отруєний кубок, і в цьому випадку *thou* відображає сказану ненависть.

Іноді *thou* та *you* підкреслюють соціальну нерівність. Гамлет звертається до гробаря на *thou*, той відповідає йому на *you*:

Hamlet: I think it be thine, indeed, for thou liest in't.

First Clo.: You lie out on 't, sir...

Те ж саме відбувається у розмові Горацію та матроса:

First Sailor: God bless you, sir.

Horatio: Let him bless thee, too.

Граматичні форми займенників також зазнали змін, флексії вже не були такими сталими, як раніше, у творах Шекспіра часто номінативний відмінок уживався замість непрямого:

*And **he** (=him) my husband best of all affects.*

*Yes, you may have seen Cassio and **she** together.*

*Making night hideous, and **we** fools of nature*

So horridly to shake our disposition.

*Pray you, **who** does the wolf love? [4].*

Частим є опущення відносного займенника *that*, навіть у випадках, коли він має виступати у ролі підмета:

*I have a **brother is** condemn'd to die.*

У той же час *that* може вживатися замість таких сполучників та сполучникових прислівників, як *so that, in that, why, when*:

The hum of either army stilly sounds,

***That** (=so that) the fix'd sentinels almost receive*

The secret whispers of each other's watch.

Albeit I will confess thy father's wealth

*Was the first motive **that** (=why) I woo'd thee, Anne.*

Is not this the day

***That** (=when) Hermia should give answer of her choice?*

Присвійний займенник *its* дуже часто замінювався на *his* або *it*:

*How far that little candle throws **his** beams!*

*Since nature cannot choose **his** origin.*

*The innocent milk in **it** most innocent mouth.*

*It hath **it** original from much grief.*

Прикметники в творах Шекспіра також заслуговують на увагу – вони не завжди означають те, що здається на перший погляд, активні та пасивні форми іноді є взаємозамінними:

- *Wherever in your **sightless** (= invisible) substences.*

- *There's something in 't, that is **deceivable** (= deceptive).*

- *Opposed with two **weak** (= weakening) evils.*

Ступені порівняння прикметників могли утворюватися як синтетичним (флексії –er та –est) так і аналітичним (використання слів *more* та *most*) способами, причому Шекспір у своїх творах використовує їх незалежно від кількості складів:

- *«In the most high and palmy state of Rome...»*

- *«Murder most foul, as in the best it is, but this most foul, strange and unnaturale.»*

- *«... they have a plentiful lack of wit, together with most weak hams.»*

- *«And, with them, words of so sweet breath composed as made the things more rich.»*

- *«We would not understand what was most fit.»*

- *«Conscience and grace, to the profoundest pit!»*

У ранньоніовоанглійський період використання *more* і *most* для утворення ступенів порівняння прикметників отримало послаблення свого лексичного значення та підпало під процес граматикалізації. Однак, деякі лінгвісти вважають за необхідність розрізнати вживання синтетичних та аналітичних форм, розглядаючи лексичну послабленість дещо відносною.

Також у творах В. Шекспіра можна зустріти подвійне утворення ступенів порівняння, тобто одночасне вживання як синтетичної, так і аналітичної форм:

*And his **more braver** daughter could control thee.*

*With the **most boldest** and best hearts of Rome.*

Також у випадку, коли два однорідні означення мали б вживатися у вищому або найвищому ступені, лише один з них отримував відповідну граматичну форму:

*And she will speak **most bitterly** and strange.*

*The **generous** and **gravest** citizens [7].*

У новоанглійський період спостерігалися розвиток аналітичних форм умовного способу дієслова, що сприяло вираженню модальних відтінків. Виникнення аналітичних форм умовного способу пов'язано з втратою лексичного значення деяких модальних дієслів разом з інфінітивом. Під процес морфологізації (або граматикалізації), тобто перехід в аналітичні форми умовного способу, у ранньоніовоанглійському періоді підпали сполучення «*might + infinitive*», «*should + infinitive*», «*would + infinitive*» і частково «*may + infinitive*». В. Шекспір у своїх творах часто уживав умовний спосіб у формі інфінітиву для вираження припущення, умови або бажання. У такому випадку на умовний спосіб указував лише контекст. Найчастіше умовні форми дієслова, виражені інфінітивом, вживалися у таких граматичних моделях:

- Непряма мова:

I think he be transformed into a beast (As You Like It);

- Означувальне неозначене речення:

A prone and speechless dialect such as move men (Measure for Measure);

- Підрядне речення поступки:

No marvel though thou scorn thy noble peers, when I, thy brother, am rejected thus (Edward II) [7 с. 17].

Одним із нових явищ новоанглійського періоду є перехід слова із однієї граматичної категорії в іншу. Це призвело до того, що в англійській мові одне слово могло бути як іменником, прикметником, так і дієсловом. Приклади заміни однієї частини мови іншою можна спостерігати у наступних реченнях із творів В. Шекспіра:

- *In the **backward** and abysm of time.*

- *That may repeat and **history** his loss.*

- *This day shall **gentle** his condition.*

- ***Grace** me no grace, nor **uncle** me no uncle.*

- *My death's sad tale may yet **undeaf** his ear [7].*

Широко почали вживатися так звані «атрибутивні іменники» замість атрибутивних фраз: *birthday congratulations*, *Canada balsam* тощо. Як вже було зазначено, у ранньоніовоанглійський період однією з тенденцій було вживання одного і того ж слова у функції різних частин мови, що можна пояснити випаданням закінчень у парадигмах різних частин мови. Це, в свою чергу призвело пізніше до фіксованого порядку слів у реченні.

У ранньоніовоанглійському періоді зростає значущість синтаксичного порядку слів. Але, хоча, прямий порядок слів в розповідному реченні є нормою для ранньоніовоанглійського, відхилення від норми досить значні. Ці відхилення можуть бути двох типів: 1) інверсія головних членів речення; 2) зворотній порядок головних і залежних членів словосполучення.

Інверсія головних членів речення в ранньоніовоанглійський період зустрічається у таких моделях:

а) першу позицію у реченні посідає прислівник місця або часу:

Now could I drink hot blood.

There with fantastic garlands did she come.

б) після прямого додатку, вираженого вказівними займенниками *that*, *this*:

That do I long to hear.

All this can I truly deliver.

в) після сполучникових прислівників:

So have I heard and do in part believe it.

г) після обмежувальних і заперечних прислівників і сполучень:

And never did the Cyclops' hammers fall on Mars's armour.

Never alone did the king sigh.

Щодо порушення фіксованого порядку другорядних членів речення, то зустрічаються такі патерни:

1) «означення + означувальне слово»: присвійний займенник знаходиться після прикметника:

A truant disposition, good my lord.

But, good my brother, do not... show me the steep and thorny way to heaven.

2) «присудок + додаток»: а) додаток знаходиться між підметом і присудком:

... and that it us befitted to bear our hearts in grief...

б) додаток знаходиться після прийменника:

...in the dark groped I to find out them.

3) «присудок + обставина». Прислівник невизначеного часу уже в ранньоновоанглійський період посідає, переважно, позицію між частинами аналітичної дієслівної форми (як і в сучасній англійській мові), однак, можливі випадки відхилення від цього порядку:

... or ever I had seen that day, Haratio!

... and who still hath cried...[1].

Дана стаття не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. З-поміж інших граматичних особливостей шекспірівського періоду можна назвати використання дієслова *do* в якості допоміжного, особливості утворення заперечних речень, поява нової безособової форми дієслова – герундія тощо.

Таким чином, В. Шекспір писав у час, коли відбувалися зміни у граматичній системі англійської мови, коли існували різні граматичні варіації. Письменник дуже вміло демонстрував свою майстерність у вживанні як нових граматичних варіантів, так іноді й у дотриманні старих правил.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Чахоян Л. П. История английского языка / Л. П. Чахоян, И. П. Иванова, Т. М. Беляева. Учебник. Хрестоматия. Словарь. – Санкт-Петербург, 1999.
2. Шведов Ю. Ф. Вильям Шекспир. Исследования / Ю. Ф. Шведов. – Москва : Московский университет, 1977. – 385 с.
3. Abbot, E. A. (1883). A Shakespearian Grammar. MacMillan and CO.
4. A Shakespeare Handbook (1925). Ed. Raymond Alden New York: F. S. Crofts&Co.
5. Crystal, D. (1995). The Cambridge encyclopedia of the English language. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Hope, J. Shakespeare's skill 'more in grammar than in words'. Retrieved from https://www.eurekalert.org/pub_releases/2012-01/uos-ss013012.php
7. The Cambridge History of English and American Literature in 18 Volumes (1907–21). Volume XIV. The Victorian Age, Part Two. Ed. A. W. Ward, A. R. Waller, W. P. Trent, J. Erskine, S. P. Shermans Van Doren. New York : G. P. Putman's Sons; Cambridge, England: University Press. Retrieved from <https://www.bartleby.com/224/1504.html#txt3>.

REFERANCES

1. Chakhoian L. P., Ivanova I. P., Beliaieva T. M. (1999). Istoriia angliyskogo yazyka. [History of the English language]. Uchebnik. Hrestomatiya. Slovar. Sankt-Peterburg.
2. Shvedov Yu. F. (1977). Viliam Shekspir. Issledovaniia. [William Shekespeare. Investigation]. Moskva.
3. Abbot, E. A. (1883). A Shakespearian Grammar. MacMillan and CO.
4. A Shakespeare Handbook (1925). Ed. Raymond Alden New York: F. S. Crofts&Co.
5. Crystal, D. (1995). The Cambridge encyclopedia of the English language. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Hope, J. Shakespeare's skill 'more in grammar than in words'. Retrieved from https://www.eurekalert.org/pub_releases/2012-01/uos-ss013012.php
7. The Cambridge History of English and American Literature in 18 Volumes (1907–21). Volume XIV. The Victorian Age, Part Two. Ed. A. W. Ward, A. R. Waller, W. P. Trent, J. Erskine, S. P. Shermans Van Doren. New York :

G. P. Putman's Sons; Cambridge, England: University Press. Retrieved from <https://www.bartleby.com/224/1504.html#txt3>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ярослава Бельмаз – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Наукові інтереси: історія англійської мови, порівняльно-історичне мовознавство, професійний розвиток викладачів вищих навчальних закладів, порівняльна педагогіка.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Yaroslava Belmaz – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Foreign Philology at Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy”.

Scientific interests: history of the English language, comparative-historical linguistics, professional development of higher education teachers, comparative pedagogy.

УДК 811.161:39

ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ БЕЗОСОБОВИХ ФОРМ ДІЄСЛІВ КАУЗОВАНОГО РУХУ (НА МАТЕРІАЛІ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ)

Маргарита ЖУЙКОВА (Луцьк, Україна)

e.mail: mzhujkova@ukr.net

ЖУЙКОВА Маргарита. ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ БЕЗОСОБОВИХ ФОРМ ДІЄСЛІВ КАУЗОВАНОГО РУХУ (НА МАТЕРІАЛІ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ)

У статті розглядаються деякі дієслова східнослов'янських мов з семантикою каузованого руху, для яких характерне безособове вживання (несе, носить, занесло, принесло, пронесло тощо). Показано, що ці дієслова генетично пов'язані з агентивними конструкціями, в яких у ролі суб'єкта виступає номінація надприродної істоти. Виявлено природу негативної оцінки таких виразів та їх зв'язок з народними віруваннями.

Ключові слова: безособові дієслова, агентивні конструкції, негативна оцінка, каузоване переміщення, народна культура, етнолінгвістика.

ZHUIKOVA Marharyta. ETNOLINGUISTIC ASPECT OF FORMATION OF THE IMPERSONAL FORMS OF THE VERBS OF CAUSATIVE MOVEMENT (BASED ON THE MATERIAL OF EASTSLAVIC LANGUAGES)

Linguistics has long faced the problem of identifying the mechanisms that led to the advent of impersonal verbal forms.

These verbs are very diverse in terms of semantics. There is a group of predicates among them that have semantics of causative movements (несе, носить, водить, занесло, тягне, принесло, etc.) in the East Slavic languages. These verbs denote not controlled, purposeful movement of the person, but the causative movement, caused by interference by some other will. In addition, these verbs have a pragmatic load: they belong to the colloquial register and convey a negative assessment of the situation given by the speaker. The presence of the first characteristic in impersonal verbs is deduced from the semantics of initial binomial structures, in which the supernatural being (God, evil spirits, destiny, etc.) is conceived as the subject of action. Contexts with such a subject can actualize the idea of uncontrollability of human movement in space, sometimes it is brought to full dependence on non-human forces (for example, чорт завів, лихо носить, лиха година принесла, доля закунула). Negative assessment of the situation is motivated by the fact that the agent of action is an evil spirit. The basis of such expressions is archaic belief in the fact that a person is deprived of his own will and can not act at his own discretion, whereas all of his actions are due to the influence of non-human (higher) forces. Such beliefs remained among the eastern Slavs for quite a long time coexisting with the Christian dogma of freedom of choice and responsibility for the committed deeds. Gradual easing of mythological consciousness has led to the fact that binomial structures with subjects with supernatural beings lost the semantics of uncontrollability of action and increasingly played the role of set expressions, cliché speech formulas. The impersonal verb пронесло (пронесе), which transmits an exclusively positive, emotionally colored assessment of the situation, stands out against the background of impersonal predicates, which acquired a distinctly negative evaluation. This word has developed a meaningful component of the expectation of adverse events or phenomena. If such expectations do not come to light from an unknown source, the subject is relieved. This verb indicates just that difficult situation. It was separated from the Russian paroemia Пронесёт (пронёс) Бог грозу, Грозную тучу Бог пронесёт, which eventually lost both of its nominal components and turned into an impersonal verb. Thus, impersonal verbs and binomial structures with semantics of causative motion are completely identical both in meaning and in function. This allows us to assert that this group of impersonal verbs was formed on the basis of curtailment of two-member personal sentences.

Keywords: impersonal verbal forms, agentive constructions, negative assessment, causative movements, national culture, ethno-linguistics.

Постановка проблеми. Властивості та походження безособових дієслівних форм у слов'янських мовах віддавна привертають до себе увагу дослідників. Як відомо, такі дієслівні форми позначають ситуації, в яких відсутнє активне начало – каузатор дії чи стану, оскільки вони "означають дію чи стан, що не передбачають особи – виконавця дії чи носія стану" [7, с. 44]. Неможливість постановки підмета при безособових дієсловах корелює з їхніми семантичними особливостями: їх семантика "несумісна з уявленням про активного діяча" [2, с. 363]. Питанням щодо граматичних особливостей, лексичної семантики, типології й походженню безособових дієслів, а також безособових речень, які утворюються на їх основі, присвячено багато мовознавчих праць. Одним з перших на матеріалі церковнослов'янської мови їх описав Мелетій Смотрицький у своєму творі "Граматики славенския правильное